

Alleytar Əbilova

Azərbaycan Milli Xalça muzeyi

alleytarabilova@gmail.com

QAZAX-BORÇALI XALÇALARI VƏ BU XALÇALARIN HƏMİN REGIONDA YAŞAYAN İNSANLARIN HƏYATINDA ROLU

Xülasə. Məqalənin əsas məğzini Azərbaycan xalçaçılığının tarixi inkişafı və xüsusən Qazax-Borçalı xalçaları təşkil edir. Azərbaycan xalçaçılıq sənəti mədəniyyətin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi xalqımızın ən böyük nailiyyətlərindən biri olmuşdur. Xalçaçılıq sənətinin Azərbaycanda yaranması və inkişafı heyvandarlığın inkişafı ilə sıx bağlı olmuşdur. Azərbaycanın qədim tarixi-coğrafi ərazisi olan Qazax-Borçalı bölgəsi xalçaçılıq sənətinin inkişafında önəmli yer tutur. Bu bölgənin xalçaçılığında əsas özəlliklərdən biri xalçalarda qədim dini inanclardan təsirlənərək yaradılan böyük ölçüdə medalyonlar (göllər), heyvan təsvirləri, ay, ulduz və bir çox maraqlı elementlər öz əksini tapmışdır. Yüksək keyfiyyətli yunlardan və təbii boyaqlarla hazırlanan iplərdən xalça ustaları bir-birindən gözəl xalçalar toxumuşlar. Bölgənin xalçalarını bütün dünyaya tanıtdıran keyfiyyətlərdən ən əsası isə onların təsirliliyi, qədimliyi, genetik mənsubiyyətini və bədii quruluşunu olduğu kimi özündə qoruyub saxlamasıdır. Qazax-Borçalı xalçaları estetik gözəlliyi və şuxluğu ilə təkcə Azərbaycanda deyil, dünyanın da bir çox tanınmış muzeylərinin və kolleksiyaçılarının ən dəyərli incəsənət əsərinə çevrilmişdir. Xüsusən də bu bölgənin namazlıq xalçaları dünyanın ən məşhur muzeylərində Azərbaycan mədəniyyətinin ən layiqli təmsilçisinə çevrilmişlər. Müstəqillik illərindən

bu qədim el sənətinin qorunması və inkişaf etdirilməsinə daha da geniş şərait yaradılmışdır. Xalça sənətinin qorunması və inkişafı dövlət proqramına salınmış və bu istiqamətdə önəmli layihələr həyata keçirilmişdir.

Açar sözlər: xalçaçılıq sənəti, Qazax-Borçalı bölgəsi, həndəsi elementlər, muzey, dekorativ-tətbiqi sənət.

Azərbaycanın xalçaçılıq sənəti mədəniyyətin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi xalqımızın ən böyük nailiyyətlərindən biri olmuşdur. Xalçaçılıq xalqımızın qədim və ənənəvi sənət növlərindən biridir.

Xalqımızın estetik zövqünün, dünya görüşünün, mifoloji düşüncəsinin həkk olunduğu bu qədim sənət növünün yaranması çox qədim tarixi köklərə dayanır.

Arxeoloji materiallara və yazılı mənbələrə əsaslanaraq qeyd etmək lazımdır ki, burada xalçaçılıqla hələ Tunc dövründən (e.ə. II minilliyin sonu-I minilliyin əvvəllərində) məşğul olmuşlar.

Ən qədim insan məskənlərindən biri olan Azərbaycanın və bir xalq kimi mədəniyyətimizin də tarixinin çox-çox keçmişə dayandığını qeyd etmək lazımdır. Arxeoloji tədqiqatlar zamanı Azıx mağarasından tapılan (1966) qədim insan qalıqlarını xüsusi ilə vurğulamaq lazımdır ki, Qazax, Tovuz və Ağstafa rayonları ərazisindəki qədim arxeoloji abidələr Damcılı mağara düşərgəsi, Töyrətəpə, Baba Dərviş yaşayış yeri və qədim qəbiristanlıqlar tarixiliyinə görə dünyanın əhəmiyyətli abidələri sırasına daxil edilmişdir [4, s. 4].

İnsan cəmiyyətinin təkamül prosesində informasiyanın ötürülməsi müxtəlif vasitələrlə olmuşdur. Lap qədimlərdə müxtəlif daş abidələr üzərində həkk olunan müxtəlif işarələr sistemi, müxtəlif dillərdə həkk olunan yazılar və s. bunlar hamısı ən qədim informasiya ötürücüsü olmuşdur. Qədim el sənətimiz olan xalça sənətini də qeyd etdiyimiz informasiya mənbəyinə aid et-

mək olar çünki, hər bir xalqın genetik kodunu özündə daşıyan naxışlarında ulu əcdadlarımızın inancları, dünyagörüşləri, musiqisi, incəsənəti, adət-ənənələri minilliklərlə qorunub saxlanmış və bu günkü günümüzdə ötürülmüşdür.

Hər bir xalçada yaradılan naxış xalqımızın yüksək estetik zövqündən xəbər verir. Min illiklər ərzində Azərbaycanda və müxtəlif bölgələrdə toxunan xalçaların özəlliklərini əks etdirən, bir neçə xalçaçılıq mərkəzləri və məktəbləri formalaşmışdır.

Bu qədim sənət növünün ölkəmizdə yaranması və inkişaf tarixi heyvandarlığın inkişafı ilə sıx bağlı olmuşdur. Yarım köçəri maldar tayfalar köç etmə məqsədilə istifadə etdikləri əşyalar demək olar ki, hamısı xalça məmulatlarından hazırlanırdı. Xalça ən dəyərli bir məişət əşyası kimi hər bir azərbaycanlının həyatında çox mühüm yer tutmuşdur.

Azərbaycanda xalça sənəti üçün əlverişli imkanların olması məhsulun bolluğu xüsusən də yunun, iplərin rənglənməsində istifadə edilən boyaq bitkilərinin zənginliyi, işçi qüvvəsinin çox olması, zəngin ənənə nəsil-dən-nəslə ötürülərək xalça sənətinin çox geniş ərazidə inkişafına və xalqın məişətinin ayrılmaz parçasına çevrilməsinə səbəb olmuşdur [6, s. 17]. Ümumiyyətlə, Qafqaz bölgəsində yaşayan xalqların içərisində xalçaçılıqla əsasən azərbaycanlılar məşğul olmuşlar.

XIX-əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Qafqazda yerləşən şəhərlərdə xüsusi satış məntəqələri-mağazalar fəaliyyətə başlamışdır. Arxiv sənədlərindən məlum olmuşdur ki, qeyd olunan dövrlərdə xüsusi mağazalar Bakıda, Batumidə, Tiflisdə, Gəncədə, Şuşada və digər şəhərlərdə açılmışdır.

Ölkəmizin əlverişli coğrafi mövqedə yerləşməsi həm Şərqlə, həm də Qərblə ticarət əlaqələrinin inkişafına da böyük təkan vermişdir. Azərbaycanın Rusiya imperiyasına birləşdirilməsindən sonra xarici ölkələrlə ticarət əlaqələri daha da genişlənməyə başladı.

1883-cü ildə Zaqafqaziya dəmiryol xəttinin çəkilməsi ilə Azərbaycan xalçalarının Rusiyanın daxili bazarlarına və oradan isə xarici bazarlara satışı həyata keçirilmişdir. Azərbaycan xalçalarının dünya bazarlarına çıxarılması əsasən Batumi limanından həyata keçirilirdi [6, s. 18].

Azərbaycanın qədim tarixi-coğrafi ərazisi olan Qazax-Borçalı bölgəsi də xalçaçılıq sənətində önəmli mövqe tutur. Xalçaçılığın ən inkişaf etmiş Qazax-Borçalı bölgəsi Azərbaycanın ümumi tarixi inkişafını əks etdirməklə yanaşı, özünəməxsusluğu ilə də fərqlənir. Ölkəmizin qərbindəki böyük siyasi- iqtisadi bir bölgə olan Qazax və eləcə də siyasi sərhədlərlə bölünən Borçalı mahalı xalqımızın tarix və mədəniyyətinin inkişafında böyük rol oynamış və ulu əcdadlarımızdan bizə miras qalan mədəniyyətimizi daha da zənginləşdirmişdir. Gürcüstanın ərazisində yerləşən Borçalı mahalı azərbaycanlıların sıx məskunlaşdığı bir bölgədir. Bu ərazidə yaşayan soydaşlarımız yaşadıkları tarixi bölgədə öz qədim adət-ənənələrini çox yüksək səviyyədə qoruyub saxlamışlar. Bu bölgənin əhalisinin yaşadığı adət-ənənələrdən biri də qədim el sənəti olan xalçaçılıq sənətidir. Hətta bu gün belə burada elə kənd, oba yoxdur ki, bu sənətlə məşğul olmasınlar.

Qazax xalça qrupuna indiki Qazax, Ağstafa, Tovuz rayonu və Borçalı mahalı ərazisində olan xalçaçılıq məntəqələri, 1988-ci ilə qədər azərbaycanlıların tarixi yaşayış məskəni olan Ermənistan ərazisində yerləşən Göyçə xalçaçılıq mərkəzinə daxil olan Pəmbək mahalının Ləmbəli kəndi, İcevan, Qaraqoyunlu və Göyçə gölü (indiki Sevan) ətrafındakı yaşayış məntəqələrini əhatə edir. Borçalı xalçaçılıq mərkəzinə-Borçalı, Qarayazı, Qaraçöp, Qaçaqan xalça məntəqələri daxildir. Burada toxunmuş ən tanınmış xalçalara Qazax, Salahlı, Şıxlı, Kəmərlı, Dəmirçilər, Qaymaqlı, Göyçəli, Dağkəsmənli, Öysüzlü xovlu xalçaları, xovsuz xalçalardan isə vərni, zili, kilim, palazlar daxildir. Borçalı bölgə-

sinə isə tanınmış xalça kompozisiyaları olan Borçalı, Qaçaqan, Qaraçöp, Qaraqoyunlu, Faxralı, Kosalar kimi tanınmış xalçalar aiddir. Bədii estetik baxımından xüsusilə fərqlənən Qaçaqan xalçası ən gözəl nümunələrdən biridir.

Qazax və Borçalı bölgələrini bir-birinə bağlayan mədəni, iqtisadi, amillər xalça toxuma texnikasında və naxış tərtibatında da yaxınlıq yaratmış və təsirsiz ötüşməmişdir. Buraya xas olan xalçaları bütün dünyada tanıtıran və onlara şöhrət gətirən keyfiyyətlərdən ən əsası onların təsirliyi, qədimliyi, genetik mənsubiyyətini və bədii quruluşunu olduğu kimi özündə qoruyub saxlamasıdır. Onların kompozisiya quruluşunda əsrlər boyunca formalaşmış mücərrəd, həndəsi, stilizə edilmiş naxışlar üstünlük təşkil etmişdir. Bu xalçalar həm də digərlərinə nisbətən daha yüksək xovlu olması ilə seçilmişdir. Qazax-Borçalının xalçalarında işlədilən qarmaq, səkkizguşəli ulduz, ağac formalı həndəsi elementlər Türkmənistan, Qazaxıstan, Türkiyə, Qırğızıstan və başqa türkdilli xalqların dekorativ sənətində də geniş yayılmışdır [4, s. 74].

Qazax xalçaları kiçik sıxlığı (1 kv. metrə 60-150 min ilmə), hündür xovlu (8-12 mm.) olmaları və möhkəmliyi ilə səciyyəlidir. Bu bölgənin xalçalarının əsas ornamental xüsusiyyətlərindən birini mərkəzi gölün ətrafında geniş rəng fonunun yaradılması təşkil edir. Xalçalarda müxtəlif rəng çalarları istifadə edilsə də, qırmızı, sarı və yaşıl rənglər daha çox üstünlük təşkil edir. Bu xalçalarda əsas bəzək elementləri kimi həmin bölgənin qədim dini inanclarından irəli gələn müxtəlif təsvirlər öz əksini tapmışdır.

XIX əsrdə Qızılhacılı kəndində toxunmuş Zinətmişan adlı xalça, Borçalı qarapapaqlarının adını yaşadan Papaqlı xalıları, Qaraqoyunlu, Faxralı, Qaraçöp, Qarayazı, Qaçaqan, Qurbəğalı, Ləmbəli, Dəmirçihasanlı xalçalarının hər naxışında qədim türk boylarının dini inancları soy-tayfa damğaları yaşamaqdadır.

Bu xalçalarda bəzək elementi kimi svastika, əfsanəvi heyvanlar, simurq quşu, əjdaha, buynuz elementləri ən qədim motivlər kimi geniş işlənmişdir.

Qədim türk yurdu olan Borçalı mahalı azərbaycanlıların məskunlaşdığı böyük tarixi-coğrafi bölgəni əhatə edir. Bu bölgənin əlverişli iqlimi, gözəl təbiəti, otlarla zəngin olan yaylaqları burada yaşayan əhalinin əkinçilik və heyvandarlıqla, xüsusən də qoyunçuluqla məşğul olmasına zəmin yaratmışdır. Arxeoloji materiallara əsaslanaraq qeyd etmək lazımdır ki, burada aşkarlanan qədim tikililər: qalalar, qəbiristanlıqlar və çoxlu sayda tarixi tikililərin olması burada yaşayan əhalinin tarixi soykökünün çox qədimlərə aid olduğunu bir daha sübut edir.

Qazax və Borçalı xalçalarının kompozisiya quruluşunun əsasını həmin bölgədə yaşayan insanların həyat tərzini və məişətindən irəli gələn, əsrlər boyunca formalaşmış abstrakt həndəsi formalı və stilizə edilmiş naxışlar üstünlük təşkil edir. Bu xalçaların gücü, enerjisi, cazibəsi onun ən çox rəmzlərindən təşkil olunmasındadır. Bu rəmzlərdə bitkin mistik anlamlı lakonik fiqurlərdə yaşamaqdadır. Məhz bu səbəbdən də xalçalar, əsasən, divarlardan asılır, müqəddəslərin türbələrinə nəzir verilir, üzərində namaz qılınır və müqəddəs mənə daşıdıqları üçün tapdandır [4, s. 31].

Orta əsrlərdə Qazax-Borçalı xalçaları Gəncə, Bərdə, Bakı, Tiflis bazarlarında da geniş yayılmışdır. Bölgədə toxunan, yüksək bədii və texniki özəlliklərini özündə əks etdirən namazlıq xalçaları beynəlxalq ekspertlər tərəfindən tarixiliyinə, unikal tərtibatına, zəngin naxışlarına görə hər zaman yüksək qiymətləndirilmişdir. İslam dininə xas olan elementlərin demək olar hamısını xalçaçılar çox böyük ustalıqla xalçaya köçürmüşlər.

Estetik cəhətdən şux rənglərin hakim olduğu Qazax-Borçalı xalçaları gözəl görünüşü ilə xalqımızın ən dəyərli incəsənət əsərinə çevrilmiş, dünyanın məşhur muzeylərində və tanınmış kol-

leksiyaçıların ən dəyərli sənət əsəri kimi qorunub saxlanılmışdır. Hazırda dünyanın bir çox böyük şəhərlərində yerləşən muzeylərdə, antiq mağazalarda və şəxsi kolleksiyalarda minlərlə xalça sənəti nümunələrimiz saxlanılır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Avropanın ən məşhur muzeylərində saxlanılan xalça nümunələri içərisində ən görkəmli yeri də məhz Azərbaycan xalçaları tutur. Xalça çox qədim zamanlardan bəri asan daşınan əşya, ən gözəl hədiyyə, əmtəə malı olmuşdur. Bu səbəbdən də dükan və hərraclarda satılan Azərbaycan xalçaları dəyərini bilən müştərilərin diqqət mərkəzindən heç vaxt yayınmamışdır [3, s. 51].

Dünya muzeylərində saxlanılan Qazax bölgəsinə aid olan Simurqla Əjdahanın döyüşü səhnəsi əks olunan xalça ən qədim xalçalarımızdan biri hesab olunur. XV əsrə aid edilən bu xalça Berlin İncəsənət Muzeyinin Şərq bölməsində nümayiş etdirilir.[3;7] Orijinal görünüşlü ən gözəl xalçalardan biri də Almanyanın Münhen şəhərində şəxsi kolleksiyada saxlanılan XVIII əsrə aid Damğalı xalçasıdır. Bu xalçaların əsas bəzək elementlərini svastika, qarmaqvari elementlər, qadın kəmərləri, spiralvari elementlər, bəcək təsvirləri təşkil edir. Bu xalçalar medalyonlu xalçalara nisbətən daha az sayda istehsal olunurdu [1, s. 79].

Hər naxışı duyğular palitrası olan, keçmişimizdən xəbər verən Qazax-Borçalı xalçaları zəngin mədəniyyətimizin, xalq təfəkkürünün məhsulu olmuşdur. Məhz bu keyfiyyətlərinə görə Qazax-Borçalı xalçaları həm bədii, həm də texniki özəllikləri ilə Gürcüstanın xovsuz xalçalarından "Pardaqi" adlanan xalçalara güclü təsir göstərmişdir. Estetik cəhətdən şux rənglərin hakim olduğu Qazax-Borçalı xalçaları gözəl görünüşü ilə xalqımızın sevimli xalçalarına çevrilmiş, dünyanın məşhur muzeylərində və tanınmış kolleksiyaçıların ən dəyərli sənət əsəri kimi qorunub saxlanılmışdır [1, s. 79].

Qazax xalçalarının naxışları hələ orta əsrlərdə Avropa rəssamlarının marağını da cəlb etmişdir. Belə ki, bir çox orta əsr Avropa rəssamlarının əsərlərində Azərbaycan xalçalarının təsvirlərini görmək olar.

İncə ornamentləri, zərif və nəfis naxışları ilə diqqəti cəlb edən bu xalçalar məşhur Avropa rəssamlarının əsərlərində, miniatürlərdə öz əksini tapmışdır. XV əsr Niderland rəssamları Hans Memlinqin "Məryəm öz körpəsi ilə" tablosunda "Şirvan" xalçası, Van Eykin "Müqəddəs Məryəm" əsərində "Zeyvə xalçası", Alman rəssamı Hans Holbeynin (XV əsr) "Səfirələr" əsərində "Qazax" xalçasının təsvirləri verilmişdir. Bu xalçaların Avropa rəssamlarının əsərlərində yer alması onlardan yalnız fon olaraq istifadə edilməsi məqsədi daşımamış, əksinə Avropa kübar təbəqələrində bu xalçalara zövq mənbəyi kimi olan ehtiyacın əyani sübutudur [4, s. 36].

XIII–XIV əsrlərdə Azərbaycandan xarici ölkələrə çoxlu xalça və xalça məmulatı ixrac edilirdi. Borçalı qrupu xalçalarının inkişafında Tiflis şəhərində mövcud olan xalça ticarətinin də böyük rolu olmuşdur [4, s. 67]. Rusiya İmperiyası dövründə Zaqafqaziyanın inzibati mərkəzi sayılan Tiflis şəhəri bütün Qafqazda ticarətin, maddi mübadilənin mərkəzləşdiyi önəmli bir məkan olmuşdur. Şərq və Qərblə geniş ticarət əlaqələri olan Tiflis bazar və dükanlarında Qafqaz adı ilə satılan xalçaların əksər hissəsini Azərbaycan xalqının min illər boyu yaratdığı çeşnilər və naxışlar əsasında toxunmuş nümunələr təşkil edirdi. Öz orijinal əlamətləri ilə Tiflisdən dünya bazarlarına yol tapan bu sənət əsərlərini milli irsimizin bütün rəngarəngliyini və özəlliklərini özündə yadsadan əvəzsiz nümunələr adlandırmaq olar.

1899-cu ildə Tiflisdə təşkil olunmuş Qafqaz Kustar Komitəsinin Şuşa, Quba, Qarabağ, Gəncə və s. toxuculuq mərkəzlərində açdığı səyyar emalatxanaların XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda xalçaçılığın müəyyən bir metodoloji əsas üzərində inki-

şaf etməsi üçün böyük əhəmiyyəti olmuşdur. Bu təşkilatın xalça sənətkarlarına yalnız 1907-ci ildən sonra praktiki yardım göstərməyinə baxmayaraq, sözügedən komitənin klassik çeşnilərinin toplanması və mühafizəsində zamanına görə müsbət xidmətləri olmuşdur. Belə bir şəraitdə Tiflisdə Azərbaycan incəsənətinə, o cümlədən də xalçaçılığa dair müxtəlif həcmli və mahiyyətli kolleksiyaların toplanılması işinə başlanmışdır [3, s. 147].

Borçalının xovlu və xovsuz xalça məmulatları təkcə Azərbaycan xalqının deyil, həm də dünyanın mədəni irsində böyük yeri olan nadir incilərdir. Bu gün də dünyanın məşhur muzeylərində, dekorativ-tətbiqi sənət qalereyalarında və nüfuzlu xalça peşəkarlarının kolleksiyalarında Qazax xalça qrupuna aid incilər şərəfli yerini saxlamaqla böyük Azərbaycan mədəniyyətinin təmsilçisinə çevrilmişdir [4, s. 68-69].

Xalçaçılıq sənətinin inkişaf tarixini araşdıran müasir tədqiqatçı-alimlərimiz Borçalı bölgəsinin ən böyük xalçaçılıq məntəqələri olan kəndləri də xüsusilə qeyd etmişlər. Borçalının Şahmarlı, Səfərli, Hamamlı, Qasımlı, Qaçaqan, Arıxlı, Faxralı, Saraclı, Qaraçöp, Dəllər, Qızılhacılı kəndləri əsas toxuculuq mərkəzləri kimi tanınırlar. Təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, son illərdə Borçalı bölgəsində yerləşən bir çox kəndlərin adları dəyişdirilmişdir. Tarixi Azərbaycan torpaqları olan Borçalıda yerləşən Faxralı və Saraclı kəndləri əhalisinin sayına görə ən böyük kəndlərdəndir.

Əlverişli coğrafi mövqedə yerləşən bu iki qonşu kəndlərdə bu qədim el sənəti çox geniş inkişaf etmişdir. Bölgədə yaşayan xalça ustaları yüksək keyfiyyətli yunlardan əldə etdikləri iplərlə bir-birindən gözəl xalçalar namazlıq xalçası, kilimlər, zillilər və digər növ xalçalar toxuyardılar. Coğrafi mövqeyindən asılı olaraq burada bitki örtüyü də min rəng çalarına malikdir. Boyağçılar bu bitkilərdən aldıkları boyalarla iplərə şux, gözoxşayan rənglər bəxş etmişlər. Bu bölgədə toxunan hər bir xalçanın çox zəngin

rəng harmoniyası yüksək peşəkarlığı bu xalçaları daha şux və əlvan edir. Dünyanın elə bir muzeyi olmasın ki, orada Faxralı namazlıq xalçası yer almasın. Bu bölgəyə xas olan bu növ xalçalar həm də şəxsi kolleksiyaçıların da ən gözəl xalça nümunələrindən birinə çevrilmişdir.

Hələ XX əsrin əvvəllərində Türkiyənin şərq əyalətlərində olmuş əcnəbi səyyahlar burada yurd salmış azərbaycanlıların Qazax, Şirvan çeşnili Qafqaz xalçaları toxuduqlarını qeyd etmişlər. Azərbaycan sənətkarlığının bir çox nümunələrinə tək-cə Türkiyənin muzeylərində yox, xalq arasında və ən adi kiçik mağazalarda belə rast gəlmək olar. Bu xalçalar içərisində vaxtilə müxtəlif səbəblərlə üzündən Türkiyəyə köçmüş və əsasən şimal-şərq bölgəsində Qars, İqdir, Ərzurum və s. ərazilərdə məskunlaşmış həmvətənlərimizin xalq ənənəsi üslubunda toxuduqları xalçaları göstərmək olar. Bunlara nümunə olaraq İstanbul Vakıflar Xalı Muzeyində qorunan xalçanı misal göstərmək olar. Kompozisiya baxımından Qazax xalça məktəbinin Qaraçöp çeşnisini xatırladan bu xalça XVIII əsrə aiddir. Saxlandığı muzeyin toplusunda şimal-şərq Anadolu nümunəsi kimi təqdim olunsa da elə ilk baxışdan xalçanın mərkəzindəki həndəsi formalı göl onun məhz Qazax-Borçalı məktəbinin əsrlər boyu formalaşdırdığı klassik bədii əsasında toxunduğunu sübut edir. Xalçanın ara sahəsinin küncələrində yerləşdirilmiş kiçik ölçülü dörd ağ yerlik köməkçi göllər və hətta onların içərisində yerləşdirilmiş ulduzlar belə Qaraçöp xalçasının bədii ənənələrini özündə yaşadır. Bir-birindən dəyərli olan bu xalçalarımız ölkəmizin ticarət əlaqələrinin inkişafı ilə bağlı olaraq hədiyyəlik əşya kimi və s. səbəblərlə Azərbaycandan kənara çıxarılmışdır. Azərbaycan xalçalarının ən qədim və gözəl nümunələri əsasən Türkiyənin Topkapı Saray Muzeyində, Türk və İslam Əsərləri Muzeyində, İstanbul Vakıflar Xalı Muzeyində nümayiş etdirilir [3, s. 165].

Qazax-Borçalı xalçaları zəngin mədəniyyətimizin, xalq təfəkkürünün məhsuludur. Müasir dövrdə bu qədim el sənətinin yaşadılması və təbliğ edilməsində çoxlu sayda işlər həyata keçirilmişdir. Tarixi çox-çox keçmişə dayanan bu sənət növü, texnikalar, ümumilikdə qədim xalçalarımızın yaşadılması, qorunub saxlanması və gələcək nəsillərə ötürülməsi vacib məsələlərdən biridir. Dünyada əksər xalqlarda xalçaçılıq sənəti mövcuddur. Lakin Azərbaycan xalçalarının unikalığı daima, diqqət mərkəzində olmuşdur. Bu sənətin yaşadılması və inkişaf etdirilməsi dövlət proqramında da öz əksini tapmışdır. Azərbaycan xalça sənətinin qorunması və inkişaf etdirilməsi haqqında qanunun qəbul edilməsi, Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə Azərbaycan Xalça muzeyinin müasir standartlara cavab verən binasının inşa edilməsi bu qədim el sənətinə dövlət qayğısının ifadəsidir. Ən önəmli addımlardan biri isə 2010-cu ildə Azərbaycan xalça sənətinin bəşəriyyətin qeyri-maddi irs nümunəsi kimi YUNESKO-ya daxil olması oldu.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin apardığı məqsədyönlü siyasəti və xalqımızın mədəniyyətinə göstərdiyi yüksək qayğısı, həmçinin Azərbaycan Qeyri-Maddi mədəni irs nümunələrinin qorunması və beynəlxalq səviyyədə təbliği məqsədilə Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, millət vəkili Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsləri və dəstəyi ilə həyata keçirilən silsilə tədbirlər nəticəsində bu uğurlar milli mədəniyyət və incəsənət tariximizə yazılmaqdadır. Xalça sənəti Azərbaycanın çox fərqli bir milli sərəvətidir. Bu sənət növü bütövlükdə dünyamızı özündə əks etdirərək, Azərbaycanın məxsusi dəyərlərini özündə cəmləşdirir. Bu qədim el sənəti xalqımızın dünya mədəniyyətinə verdiyi ən böyük töhfədir.

rəng harmoniyası yüksək peşəkarlığı bu xalçaları daha şux və əlvan edir. Dünyanın elə bir muzeyi olmasın ki, orada Faxralı namazlıq xalçası yer almasın. Bu bölgəyə xas olan bu növ xalçalar həm də şəxsi kolleksiyaçıların da ən gözəl xalça nümunələrindən birinə çevrilmişdir.

Hələ XX əsrin əvvəllərində Türkiyənin şərq əyalətlərində olmuş əcnəbi səyyahlar burada yurd salmış azərbaycanlıların Qazax, Şirvan çeşnili Qafqaz xalçaları toxuduqlarını qeyd etmişlər. Azərbaycan sənətkarlığının bir çox nümunələrinə tək-cə Türkiyənin muzeylərində yox, xalq arasında və ən adi kiçik mağazalarda belə rast gəlmək olar. Bu xalçalar içərisində vaxtilə müxtəlif səbəblərlə üzündən Türkiyəyə köçmüş və əsasən şimal-şərq bölgəsində Qars, İqdir, Ərzurum və s. ərazilərdə məskunlaşmış həmvətənlərimizin xalq ənənəsi üslubunda toxuduqları xalçaları göstərmək olar. Bunlara nümunə olaraq İstanbul Vakıflar Xalı Muzeyində qorunan xalçanı misal göstərmək olar. Kompozisiya baxımından Qazax xalça məktəbinin Qaraçöp çeşnisini xatırladan bu xalça XVIII əsrə aiddir. Saxlandığı muzeyin toplusunda şimal-şərqi Anadolu nümunəsi kimi təqdim olunsada elə ilk baxışdan xalçanın mərkəzindəki həndəsi formalı göl onun məhz Qazax-Borçalı məktəbinin əsrlər boyu formalaşdırdığı klassik bədii əsasında toxunduğunu sübut edir. Xalçanın ara sahəsinin küncələrində yerləşdirilmiş kiçik ölçülü dörd ağ yerlik köməkçi göllər və hətta onların içərisində yerləşdirilmiş ulduzlar belə Qaraçöp xalçasının bədii ənənələrini özündə yaşadır. Bir-birindən dəyərli olan bu xalçalarımız ölkəmizin ticarət əlaqələrinin inkişafı ilə bağlı olaraq hədiyyəlik əşya kimi və s. səbəblərlə Azərbaycandan kənara çıxarılmışdır. Azərbaycan xalçalarının ən qədim və gözəl nümunələri əsasən Türkiyənin Topkapı Saray Muzeyində, Türk və İslam Əsərləri Muzeyində, İstanbul Vakıflar Xalı Muzeyində nümayiş etdirilir [3, s. 165].

Qazax-Borçalı xalçaları zəngin mədəniyyətimizin, xalq təfəkkürünün məhsuludur. Müasir dövrdə bu qədim el sənətinin yaşadılması və təbliğ edilməsində çoxlu sayda işlər həyata keçirilmişdir. Tarixi çox-çox keçmişə dayanan bu sənət növü, texnikalar, ümumilikdə qədim xalçalarımızın yaşadılması, qorunub saxlanması və gələcək nəsillərə ötürülməsi vacib məsələlərdən biridir. Dünyada əksər xalqlarda xalçaçılıq sənəti mövcuddur. Lakin Azərbaycan xalçalarının unikalığı daima, diqqət mərkəzində olmuşdür. Bu sənətin yaşadılması və inkişaf etdirilməsi dövlət proqramında da öz əksini tapmışdır. Azərbaycan xalça sənətinin qorunması və inkişaf etdirilməsi haqqında qanunun qəbul edilməsi, Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə Azərbaycan Xalça muzeyinin müasir standartlara cavab verən binasının inşa edilməsi bu qədim el sənətinə dövlət qayğısının ifadəsidir. Ən önəmli addımlardan biri isə 2010-cu ildə Azərbaycan xalça sənətinin bəşəriyyətin qeyri-maddi irs nümunəsi kimi YUNESKO-ya daxil olması oldu.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin apardığı məqsədyönlü siyasəti və xalqımızın mədəniyyətinə göstərdiyi yüksək qayğısı, həmçinin Azərbaycan Qeyri-Maddi mədəni irs nümunələrinin qorunması və beynəlxalq səviyyədə təbliği məqsədilə Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, millət vəkili Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsləri və dəstəyi ilə həyata keçirilən silsilə tədbirlər nəticəsində bu uğurlar milli mədəniyyət və incəsənət tariximizə yazılmaqdadır. Xalça sənəti Azərbaycanın çox fərqli bir milli sərəvətidir. Bu sənət növü bütövlükdə dünyamızı özündə əks etdirərək, Azərbaycanın məxsusi dəyərlərini özündə cəmləşdirir. Bu qədim el sənəti xalqımızın dünya mədəniyyətinə verdiyi ən böyük töhfədir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Алиева А. Ворсовые ковры Азербайджана XIX-начала XIX века. – Баку: ЭЛМ, 1987.
2. Абдуллаева Н.А. Ковровое искусство Азербайджана. – Баку, 1971.
3. Əfəndi R., Əfəndiyev T. Azərbaycan xalçaları dünya kolleksiyalarında. – Bakı, 2010.
4. Muradov V. Azərbaycan xalçaları. Qazax-Borçalı qrupu. – Bakı: Elm, 2012.
5. Muradov V. Qazax-Borçalı bölgəsinin xalçaları. – Bakı, 2014.
6. Искусство восточных ковров. Материалы Международного симпозиума по искусству восточных ковров. – Баку: ЭЛМ, 1988.

Alleytar Abilova**Kazakh-Borchali carpets and their role in the life of the people who are living there**

The main point of the article is focused on the historical development of Azerbaijan carpet weaving and in particular Kazakh-Borchali carpets. As an integral part of our culture Azerbaijan carpet weaving has been one of the greatest achievements of our people. The emergence and development of this ancient art in our country was closely connected with the development of cattle-breeding. The Kazakh-Borchali region, which is an ancient historical and geographical territory of Azerbaijan, takes an important position in the development of carpet weaving in this region is the creation large medallions, animal drawings; moon, stars, and many interesting elements which were influenced by ancient religious believes. Carpet masters weaved beautiful carpets made of high quality wool and threads which were dyed with natural colours. The main qualities of carpets in this region. That introduced them to all

the world are their efficiency, antiquity, genetic affiliation and artistic measures.

Key words: carpet weaving art, pattern, Kazakh-Borchali region, museum, decorative-applied art.

Аллеитар Абилова**Ковры Казах-Борчалинского региона и их роль в жизни людей, проживающих в этом регионе**

Основную суть статьи составляет история развития азербайджанских ковров и в особенности ковры Казах-Борчалинского региона. Азербайджанское ковровое искусство считается неотъемлемой частью культуры как один из важнейших достижений нашего народа. Создание и развитие этого древнего вида искусства тесно связано с развитием животноводства в стране. Считающаяся древней историко-географической территорией Азербайджана, Казах-Борчалинская зона занимает значительное место в развитии коврового искусства. Одним из основных особенностей ковроделия данной зоны является созданные на основе древних религиозных верований медальоны большого размера, изображение животных, полумесяца, звезды и многие известные элементы, мастера ткали прекрасные ковры, отличающиеся друг от друга, из высококачественной шерсти и нитей окрашенную натуральными красителями. Самая основная особенность ковров этой группы, прославившая их во всем мире их сохранение в себе своего воздействия, древности, генетической принадлежности и художественного построения.

Ключевые слова: ковровое искусство, Казах-Борчалинский регион, геометрические узоры, музей, декоративно-прикладное искусство.